

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Research Paper 5/2012

Islamistické strany Severní Afriky u moci: kontext vládnutí a první bilance

—

Září 2012

Islamistické strany Severní Afriky u moci: kontext vládnutí a první bilance

—

Zora Hesová

Září 2012

Tato studie je nezávislou analýzou autora. Názory vyjádřené v textu nemusí být nutně stanoviskem Asociace pro mezinárodní otázky.

Obsah

1. Definice a politický kontext islamismu	2
a. Definice.....	3
b. Neúspěch politického islámu	3
c. Re-islamizovaná společnost.....	4
d. Neliberální demokraté?.....	5
e. Typologie islamistických politických organizací.....	7
2. Islamisté u moci.....	8
a. Vývoj islamistické scény	8
b. Islamisté a liberálové	10
c. Tunisko: obrana modernity	12
d. Egypt: Boj o moc mezi islamisty a armádou	13
e. Budoucí výzvy a politická omezení	14
3. Závěr: Demokraté <i>par défaut</i> ?	Chyba! Záložka není definována.
Výběr bibliografie.....	16

Text je zkrácenou verzí vědeckého projektu psaného pro Ministerstvo zahraničních věcí ČR v roce 2011.

Rok a půl po začátku arabského jara má Tunisko islamistického premiéra a Egypt islamistického prezidenta. Otázka, zda je islamismus kompatibilní s demokracií se už neklade: v situaci reislamizovaných společností, ve kterých islamismus představuje jediné masové společenské hnutí, ne-li přímo hegemonickou politickou sílu, jsou demokratizace a zapojení islamistů do politiky dvě strany téže mince. Otázka se klade jinak: do jaké míry budou islamisté schopni se ujmout konstruktivního vládnutí, včetně nutných reforem? Svobodné volby s sebou přinesly politizaci různých společností, jakož i řady společenských témat. Jak se ukazuje na zkušenosti z prvního roku působení islamistů v politice, vede přímá politická zodpovědnost islamisty různých proudů spíše k pragmatickému a neideologickému, ale i hegemonickému chování, přičemž hlavní výzvy zůstávají ty samé: překonání autoritářského dědictví a institucionální reformy.

1. Definice a politický kontext islamismu

Zapojení dlouhodobé opozice do demokratické politiky znamená na počátku 21. století něco zcela jiného, než znamenalo v revolučním období islamismu před několika desetiletími. Islamismus se rozrůznil, prošel složitým vývojem a působí dnes ve společnostech a ve státech, jejichž povaha se rovněž radikálně změnila. Středoví islamisté dnes nepředstavují radikální politickou opozici, ale spíše konzervativní prosystémový proud, který se již desetiletí připravuje vládnout.

a. Definice

Islamismus je v první řadě **nábožensko-politická ideologie** s cílem organizovat lidské vztahy podle hodnot a pravidel islámu. Společným rysem islamistických hnutí je víra v to, že islám může být normativním základem vše-zahrnující politické ideologie, podle níž lze organizovat život ve společnosti (*šumúlija*) a která může být základem islámskému státu. Teologické základy islamismu jsou sice postaveny na referenci k náboženskému myšlení, dlouhá racionalistická tradice výkladu zjeveného zákona (*šarí'y*) však nestaví nutně islamismus do protikladu s moderní politikou, ale obsahuje i možnosti adaptace islámských pravidel na modernitu. O něco rigidnější je odkaz ke společenské tradici, čitelný v konzervativních postojích pravicové části islamistického spektra.

Islamismus je dále označení pro **mnohotvárný společenský fenomén** tzv. politického islámu se zmíněnou společnou referencí, který zahrnuje: intelektuální proud, masové společenské hnutí, revoluční politickou ideologii, islamistické politické strany a náboženský obrodný proud.

První formulace islamismu jako intelektuálního proudu měly modernizační charakter: adaptace na moderní dobu měla vycházet ze znovuobjevené tradice a zachovat tak kulturní autenticitu muslimů. Obrodné hnutí se v druhé polovině 20. století stavělo do protikladu k sekulárním modernizačním ideologiím a vyvinulo vlastní politickou (a revoluční) ideologii.

Nejstálejším charakterem hnutí je jeho sociální rozměr, ztělesněný především organizacemi typu Muslimského bratrstva. Jeho hierarchická organizační struktura je postavená z velké části na místních vzdělávacích (mobilizačních) a charitativních organizacích a spojuje několik generací aktivistů či přívrženců ve vztazích vzájemné solidarity. Politický rozměr je novější: kromě radikálních odnoží, aktivních v různých zemích mezi 70. a 90. léty, vznikaly v hnutí i profesní, studentské a čistě politické organizace.

Vedle organizace typu Muslimských bratří k islamismu patří i konzervativní nábožensko-obrodné hnutí, tzv. *salafismus*. Jde o sociálně decentralizované hnutí, oddělené od MB, které si zachovává pietistický ethos začátků islamismu a které se odkazuje k řadě šejchů, částečně ze Saúdské Arábie, částečně místních. Salafismus má tři hlavní podoby: kvietistický, džihádistický a aktivistický. Do roku 2011 byl salafismus z pravidla apolitickým (kvietistickým) hnutím, v porevoluční době se i salafismus politizoval.

b. Neúspěch politického islámu

Obecně viděno má islamismus ambice má ovládnout stát, měnit politický systém a společnost. Rozsah těchto ambic a metody islamismu se však s postupem času měnily. Revoluční období islamismu trvalo zhruba jedno desetiletí (přibližně mezi 70. a 80. léty). Navazovalo na antikoloniální povstání (v Egyptě) a na úspěch íránské revoluce (v Iráku, v Sýrii). Ambice masových hnutí s jejich ozbrojenými jednotkami byly v každém případě potlačeny v zárodku nacionalistickými státy a donuceny se z politické sféry stáhnout.

Salafistický džihádismus, druhá ozbrojená forma islamismu, se radikalizoval po návratu jednotlivých salafistických skupin z Afghánistánu v začátku 90. let v Egyptě, Libyi, Alžírsku a Tunisku. Džihádismus byl rovněž potlačen a delegitimizován a ozbrojené skupiny se buďto zřekly násilí či vstoupily do kriminality (Maghreb a Sahel).

Kromě jedné výjimky (antikoloniální revoluce v Íránu) tedy nevyústila islamistická agitace v ustanovení islámského státu. Jako rigidní moralistická ideologie se islamismus odpoutal od vlastní tradice, definoval se v zásadě negativně a nebyl schopen mobilizovat způsobem srovnatelným s nacionalismem.¹ Po neúspěchu se islamismus vzdal plánu na přeměnu společnosti „ze shora“ a soustředil se na přípravu společnosti na uskutečnění islámského ideálu postupnou islamizací. Důvodem k odstoupení od revoluční ideologie byl i kolaps silného národního socialistického státu. Arabské státy vyčerpaly svůj modernizační potenciál v 80. letech a nejsou již schopny integrovat společnost, zajistit zaměstnanost, vzdělání a růst státními projekty. Bez silného státu nemůže ani islamismus aspirovat na utopickou, totalitní restrukturu společnosti. Politický islám tedy přenesl své ambice do sub-státní sféry a své působení obrátil do společnosti jako takové. Jeho novým nástrojem se stal moralismus, mobilizace občanské společnosti a islamizace „zdola“.

c. Re-islamizovaná společnost

Po neúspěchu revoluční strategie se odvíjela složitá historie vztahů mezi islamismem a státem, v jejímž výsledku došlo k jistému sblížení východisek: islamisté se přijali reformistický postoj a společnosti a sekulární státy se islamizovaly. Během tzv. **pasivní revoluce**,² jak ji nazývá sociolog Asef Bayat, se od konce 80. let ve městech rozšířily soukromé náboženské instituce (mešity, charity, školy), které stály mimo dohled finančně omezeného státu; a nové náboženské modely veřejného chování a odívání a islámské symboliky. Islám se častěji praktikuje nezávisleji na tradičních autoritách, ale podle autorit nových (médiálních, globálních) a v individuálnějších a diverzifikovanějších formách, než byla tradiční praxe, viditelný je důraz na osobní etiku, seberealizaci a na profesní úspěch. V kontextu sekulárního, anti-islamistického státu, se islám se stal alternativním a „autentickým“ životním stylem pro vzdělanou, ale často profesně nenaplněnou střední vrstvu.

Kontextem reislamizace je neúspěch národního a socialistického projektu: nezaměstnanost, rychlá urbanizace, rostoucí vrstva vzdělaného proletariátu. Stát přestal představovat spásnou strukturu a občanský islamismus se v zásadě stal hnutím společenské svépomoci, založené na tradičních komunitních hodnotách.

Re-islamizační hnutí nebylo nutně přímo politické, ale představovalo alternativní, opoziční společenskou organizaci ke státu s politickými důsledky. Muslimští bratři sledovali např. v Egyptě hraničně politický program skrze ovládání profesních a odborových organizací

¹ Viz Olivier Roy, *The Failure of Political Islam*, Harvard University Press, 1994.

² Viz Asef Bayat, *Making Islam Democratic. Social Movements and the Post-Islamist Turn*, Stanford University Press, 2007.

skrze větší mobilizaci a zlepšování služeb těchto organizací. Apolitičtí radikální salafisté mediálně útočili na představitele liberálního tábora, veřejné intelektuály. Reislamizace podryvala postupně autoritu sekulárních republik. Státní instituce reagovaly v Egyptě, ale i v Tunisku, v Maroku, Libyi a v Sýrii, na islamistickou opozici islamizací státu. Režimy na sebe postupně nanášely vrstvy islámské symboliky, přijímaly legislativní úpravy v souladu s šari'ou, a investovaly do ostentativně islámských projektů.

Jak Egypt, tak i Tunisko v různých formách alespoň obecně **uzákonily roli šari'ý** v zákonodárství. V důsledku řada samotných islamistů dnes považuje egyptský stát a právní systém za prakticky islamizovaný. Asef Bayat cituje Essama al-Eryana, mluvčího Muslimského bratrstva, z roku 2000: „volání Muslimského bratrstva po islámské republice je slogan, který již není aktuální (...) ústava již stipuluje, že Egypt je islámský stát a že šari'a je základem práva“.³ Podobně se vyjadřují islamisté Nahdy: i v tuniské ústavě je islám označen za oficiální náboženství státu a jejich program volá pouze po zachování tohoto ústavního článku.

Islamisté tedy již nestojí jako radikální skupina v opozici k nepřátelskému, sekulárnímu státu, ale naopak jako hnutí, jehož legitimita je potvrzována jak obecným příklonem k islámské symbolice a různým formám islámského hodnotového systému, tak i uznáním ze strany státních institucí.

d. Neliberální demokraté?

Z obecného přehledu vztahu politických systémů a náboženství vyplývá, že islám a demokracie jako takové **nekompatibilní nejsou**. Skoro polovina světových muslimů žije ve státech s demokratickým zřízením či v hybridním volebním systému s nedemokratickými prvky. V islámských zemích s dlouhodobou volební demokracií islámské strany na politické scéně nedominují. Spíše než islámský deficit demokracie byly země Severní Afriky postiženy tzv. arabským demokratickým deficitem.

Arabské jaro však ukázalo, že dlouho **domnělý arabský demokratický deficit** netkvěl v inherentním nedostatku demokratických aspirací u muslimů či Arabů, ani v arabské kultuře, ale byl spojen s autoritářskou povahou arabských států samotných. Samotní islamisté v posledním desetiletí překonali teologické a politické výhrady a přijali myšlenku demokracie za svou. Především Nahda, ale i egyptské MB a marocká PJD chápou demokratické zřízení (resp. republiku) jako systém legitimního vládnutí a omezení moci státu, ke kterému aspirují.

Ovšem jakkoli se islamisté prezentují jako demokraté, neznamená to, že vyznávají hodnoty **liberální demokracie**. Zatímco v moderních evropských zemích jsou pojmy liberalismu a demokracie neoddělitelné, v demokratizujících se zemích severní Afriky znamená demokracie nejprve způsob legitimizace moci a periodické výměny politických elit a významu a šíři svobody vůči autoritám se vede spor. Politika je tradičně vnímána jako nejen

³ Asef Bayat, *Making Islam Democratic*, s. 145.

politické, ale i morální a „národní“ vedení mas, přičemž islamisté k moralismu přidávají ještě svou náboženskou referenci.

Dále, obsahy pojmů, na kterých se buduje společenský konsensus např. o pojmu demokracie a politické svobody, se velmi liší podle toho, kdo je používá. i středoví islamisté, jakož i řada sekularistů a (v Tunisku modernistů) **chápu demokracii značně neliberálně**. Otázky občanských práv definují islamisté z normativní perspektivy islámu, modernisté a sekularisté z jejich modernizační a protináboženské perspektivy. Rovnoprávnost žen např. v otázkách rozvodu, dědictví a péče o děti v (ne zcela ojedinělých) případech rozvodu jsou považovány za doménu morálky, ve které má rozhodující slovo Korán (nebo tradice společenského kolektivismu). Další sporné okruhy jsou následující: svoboda projevu ve veřejné sféře (omezování „nemorálních“ a protináboženských, ale i obecně kritických projevů); ženská práva (polygamie, genitální mutilace, rozvod); sociální práva (např. podpora samoživitelek, právo žen na ochranu v práci, dívčí školy atd); náboženská diskriminace; univerzalita občanství.

Přestože i v těchto konkrétních otázkách islamisté z obou zemí dosud ukazovali určitou míru flexibility a drželi se politicky korektní rétoriky, byla proti nim vznešena podezření z dvojitého diskurzu a instrumentálního přístupu k demokracii. Je podmíněn přístupem k demokracii, který je možné nazvat většinovým. Islamisté postupně dospěli k podpoře demokratického systému jako zřízení, které omezuje svévoli moci (např. Rachid Ghannouchí), které dává výraz lidové suverenitě a které nejjistěji vede k zajištění zájmů lidu. Ovšem součástí této podpory je vědomí, že právě islamisté politicky zastupují většinu, která je konzervativní, nábožensky založená a touží po „autentické“ politice.

Otázkou je, do jaké míry budou islamisté ochotni ctít menšinové pozice a vůbec šířku občanských svobod. Tato otázka byla nastolena v Egyptě i v Tunisku a islamisté obou zemí s ní z tohoto důvodu zatím zacházejí se značnou opatrností, až s politickou korektností, zvláště když se obrací k širokému publiku.

Občanské svobody a zvláště detaily budoucích zákonů ve vztahu k islámským institucím (především o sociálních službách a vzdělávání) budou jistě předmětem sporu s liberálními silami o povaze státu jak takového. Islamisté se totiž kloní k privatizaci těchto služeb a jejich svěření do rukou islámských soukromých charit a organizací. Detaily funkcí státu již však nejsou otázkou revoluční ideologie, ale **otázkou pojetí státu a přístupu k politice**. Zde islamisté nepochybně představují společensky konzervativní a moralizující politickou sílu. Obecně lze konstatovat, že kontextu silně etatistické tradice vládnutí nejsou ani islamisté, ani tzv. liberálové, imunní proti autoritářskému stylu vládnutí. Teprve politická praxe ukáže, jaké pojetí politiky mají různé síly.

Co se týká samotného přechodu, dnešní téměř hegemónické postavení islamistických stran s sebou nese rizika alžírského scénáře: vítězství islamistů může vést k zastavení procesu ze strany moci či z jejich strany. V Alžírsku vedl nedostatek záruk a dialogu mezi aktéry a možnosti společenského konsensu o obecných pravidlech porušování pravidel, násilným reakcím z obou stran, eskalaci reakcí a ke konečnému přerušení politického procesu.

Další a pravděpodobně stěžejní, otázkou přechodu je schopnost nových politických elit překonat tradici **autoritářství** - a to jak na úrovni vnitřních struktur islamistických hnutí, tak i ve strukturách státní správy. S tím souvisí i otázka jejich připravenosti k **reformám státních institucí**. Reforma totiž může znamenat privatizaci státních služeb do rukou islámských elit.

Obecně lze ale konstatovat, že islamismus a demokracie v arabských zemích jsou spojené nádoby: jedna nemůže existovat bez druhé a pokud se podaří demokratizovat politické systémy, budou alespoň dočasně islamisty ovládnuty.

e. Typologie islamistických politických organizací

Do proudu politického islámu se řadí široká škála stran, které lze zanezt do pravolevého spektra, a to jak podle míry společenského konzervatismu (či liberalismu), tak i podle jejich ideologického dogmatismu. Na jednom konci se nacházejí pravicové konzervativní strany a populistické skupiny (salafisté), na druhém konci levicoví, liberální post-islamisté a mezi nimi široký střední proud.

Do středového proudu patří hnutí spojená s **Muslimským bratrstvem**. Kromě egyptského a jordánského MB jsou to Adl wa Ihsán a PJD v Maroku, Nahda v Tunisku, Iraqi Islamic Party v Iráku, Hamás v Palestině, strana aI-Isláh (Reforma) v Jemenu, hnutí al-Isláh a strana Minbar v Bahrajnu, strany Hadas v Kuvajtu, MSP v Alžírsku a NIF v Súdánu.

Společným znakem islamistického středového proudu je reformismus, vůle k participaci na systému, společenský konzervatismus, jakož i ideologická flexibilita, opatrnost, koncentrace na národní politiku (namísto internacionalismu) a dlouhodobá vůle participovat v politice i v uzavřeném, poloautoritářském kontextu. Středoví islamisté dnes nejsou protisystémová, ale jednoznačně **prosystémová síla**. Ve zmíněných zemích systematicky vyhledávaly legalizaci jako politický subjekt, dlouhodobě se účastnily na volbách i v silně restriktivních podmínkách a vytvořily si personální a praktické kapacity svým zemím vládnout nebo se na vládě podílet.

Na levicové straně spektra se nacházejí tzv. **post-islamistické strany**. Termín označuje odstup od dystopických islamistických projektů (např. Írán, Saúdská Arábie) a překonání tradičního revolučního islamismu v novém pragmatickém politickém projektu, který explicitně míří ke smíření islámu a modernity. Post-islamistické strany uznávají společenský pluralismus, místo jiných náboženských a názorových skupin ve společnosti, jakož i jisté liberální principy (např. ženská práva a dělbu moci). Operují s moderními teologickými pojmy a vyznávají tzv. *wassatíju*, střední proud interpretace náboženského zákona. Do post-islamistického proudu strany, odštěpené od MB (egyptské Wasat a Taysar Masry), tuniská Nahda, marocká PJD, jakož i nezávislí intelektuálové a ovšem turecká AKP. Tyto strany se ve nejvíce podobají evropským křesťanským demokratům a otevírání politické sféry během arabského jaro umožnilo jejich nebývalý rozvoj.

K ještě rychlejšímu rozvoji došlo na pravicové, salafistické straně spektra. Dříve apolitické hnutí se silně politizovalo a dalo vzniknout řadě hnutí, z nichž mnohá lze označit jako **neo-fundamentalistická**. Patří k nim hnutí vzniklá politizací salafistů. Podle Oliviera Roye je neo-fundamentalismus politický postoj, založený na aspektech fundamentalismu, neobsahuje však plný politický program, zato usměrňuje obecnou nespokojenost do otázek veřejné morality (chování žen na veřejnosti, alkohol, segregace, vliv Západu). Neo-fundamentalisté se již dříve především v Egyptě podíleli na procesu reislamizace slovními výpady, právními či fyzickými útoky a obecně mediálním tlakem na osoby, které považovali za ne-islámské. Po revolucích v Tunisku a Egyptě pokračují v tendenci islamizovat politiku nápadným populismem.

Post-islamismus a neo-fundamentalismus jsou **dva hlavní trendy**, které se v nových svobodných podmínkách a s možností účastnit se přímo či nepřímo na politickém životě budou rozvíjet z islamistické tradice. Posilování těchto dvou krajních tendencí – liberální a neo-fundamentalistické - definuje politicky spektrum islamistického hnutí a MB jako středový proud islamismu.

2. Islamisté u moci

Do politické arény vstoupila okamžitě revoluci řada nových politických subjektů, či se aktivizovala dosavadní oficiální a neoficiální opozice. Zásadní změny se však udály v islamistickém táboře. Obecně lze vývoj shrnout následujícím způsobem.

a. Vývoj islamistické scény

Zprvce, egyptská islámská scéna se ukázala jako velmi **různorodá**. V prvních šesti měsících se jednotlivé islamistické ideologické směry (od liberálních přes súfijské až po tradiční, ex-džihádistické salafisty) profilyovaly jako distinktní politické strany či alespoň seskupení. Původně okrajové, radikální i kvietistické salafistické a nepolitické súfijské organizace vystoupily z podzemí a **politizovaly se**.

Zadruhé, vstup do veřejného prostoru skrze volební boj měl vesměs na politické subjekty **umírňující vliv**. Nové strany přijaly podobně formulované politické programy a cíle, které je umísťují do středu politického spektra. Středoví islamisté se charakterizují jako občanské politické strany a volají po občanském demokratickém státě. Liberálové a levicově orientované politické strany zdůrazňují, že nepopírají náboženskou identitu svých zemí a přijímají islám jako státní náboženství. Dále obhajují státní intervence do ekonomiky a propagují sociální spravedlnost. Islamisté adoptovali tyto nekonfliktní pozice ze dvou důvodů. Středové pozice a podobní volání po změně a demokracii jsou obecným rysem prvních svobodných voleb, programové rozdíly se ukáží zpravidla v druhých volbách.

Zatřetí, revoluce v Tunisku a Egyptě **ukončily dominanci náboženských témat a nacionalismu**. Diskurs probíhající v transformačních obdobích se vyvaroval zdůrazňování

náboženských konceptů státu a nacionalistické rétoriky v prospěch klasických politických požadavků svobody, demokracie a ekonomické spravedlnosti. Islamistické strany, ačkoli jsou součástí mezinárodních seskupení, se v otevřené politice profilují originálně a vzdalují se společnému

Legalizace už politizovaných hnutí vedla k jejich **fragmentaci**. Tradiční ideologický souboj uvnitř větších hnutí, jako je proud MB, se změnil v boj o na veřejný prostor, a hnutí se rozdělilo na konzervativní a na menší, liberální tábor. Tunišťi islamisté se soustředili na obnovu Nahdy a po celý rok a půl a podařilo se jim zachovat jednotu alespoň oficiálně, přičemž mladší generace se profiluje jako konzervativnější, než starší.

Egyptské MB zaznamenalo zrychlený proces štěpení na liberální a konzervativní tábor. Tento započal již v polovině 90. let, kdy se od MB odštěpila středová strana Wasat. Několik měsíců po revoluci se odštěpilo nejprve mladé křídlo a založilo pro-revoluční, liberální islámskou stranu Egyptský proud (Tayyar masrí), později z organizace vystoupilo několik dalších liberálních osobností. Přední z nich je Aboul Foutouh, který trval na své prezidentské kandidatuře, na kterou však MB mělo podle svého slibu resignovat. Konzervativní tábor jako jediný uspěl v parlamentních volbách, v prezidentských měl naopak velký úspěch proud liberální: Aboul Foutouh měl větší mediální expozici než FJP a v prvním kole získal jen o něco málo menší počet hlasů, než Mohamed Mursí.

Dalším společným a nejvíce překvapivým rysem vývoje islámské scény byla **politizace salafistů**. Jak v Tunisku, tak v Egyptě, byly před revolucí salafistické skupiny apolitické. Některé z nich měly násilnou minulost, jiné nikdy politizované nebyly a žádná salafistická skupina nepodporovala povstání. Ovšem nástup volební politiky a nastolení náboženských politických témat vedl ultrakonzervativní skupiny k vyjadřování se k politice a požadavku účasti na volbách.

Politizace salafistů změnila ve všech zemích rovnováhu islámské scény: salafisté se profilují jako konkurence středovým islamistům. Jako krajní pravice na jednu stranu nutí střed přejímat jejich pozice, na druhou stranu nutí středové islamisty u moci proti extrému zaujímat postoj. Dlouhodobě je pravděpodobné, že salafisté buďto podpoří vývoj politiky k populismu, nebo alespoň pomohou normalizovat konzervativní postoje středového islamismu, který se zároveň bude profilovat jako (ještě) umírněný.

V **Egyptě** byly registrovány tři salafistické strany (Al-Núr, Al-Fádila a Al-Asála). Jejich politické rozrůznění odráží různé proudy a lokální solidarity s jednotlivými šejchy. Přes časté negativní projevy proti západnímu vlivu v Egyptě se salafisté zdrželi násilí či vyzývání k násilí a naopak projevili schopnost pragmatického přehodnocení svých antipolitických postojů a účastnili se voleb. Prokázali schopnost se rychle učit způsobům politické komunikace, představují mladší a nejméně předvídatelnou sekci islamistické scény.

Zajímavý vývoj představuje i zapojení se do politiky ze strany bývalých džihádistických skupin Islámské skupiny a Islámského džihádu. Tyto prošly pod státním tlakem kolem roku 2000 revizí, jejich vůdci se zřekli násilí a skupiny veřejně přestaly působit. Po revoluci se podařilo registrovat dvě politické strany, které se snaží stát se součástí islamistického

mainstreamu. Na politizaci ultrakonzervativních islamistů reagovali i politicky středová a nábožensky liberálnější súfijski, organizovaní do existujících súfijských náboženských struktur, a založili vlastní stranu.

V **Tunisku** se salafismus představuje jako specifický druh religiosity, který byl v minulém režimu potlačován. Projevuje se jako amorfní protestní hnutí s několika organizovanými skupinkami či internetovými stranami, které se mobilizuje kolem omezeného počtu témat, většinou spojených s nacionalismem a prosazováním konzervativní veřejné morálky. Salafistické skupiny nebyly pro nekompatibilitu s demokratickým zřízením legalizovány. Během prvního roku vyhledávaly své vlastní místo „na ulici“, např. „obsazováním“ stovek státních mešit, demonstrováním za uznání salafistického způsobu života ale i cílenou provokací proti „západním“ a vládním terčům. První salafistická strana byla legalizována až půl roku po volbách, zatímco krajnější, neregistrovaná a často neorganizovaná část spektra zaujímá svou „agitaci“ velkou část mediálního prostoru.

b. Islamisté a liberálové

Dalším zásadním rysem byla **politická polarizace** mezi islamisty a liberály. Síla, až hegemonie, islamistických stran, vyvolává u liberální části společnosti obavy z toho, že islamistická většina zejména v ústavním procesu a v přijímání zásadních zákonů nebude dbát občanských práv a poškodí tzv. moderní výdobytky. Liberálové trvají na zachování občanských svobod, laická veřejnost si přeje odloučení náboženství od státu, modernisté považují islám za zpátečnický a neslučitelný s politikou. Liberální proud má však v obou zemích dvojí slabost: **je vnitřně nejednotný a samotný sekulární proud obsahuje silně neliberální prvky.**

Ani v Tunisku, ani v Egyptě, se tzv. liberální strany neshodly na společném zájmu či politickém postupu proti eventualitě převzetí moci islamisty. Existují mezi nimi jak strany bývalé oficiální opozice z dob autoritářství, tak i radikální socialistické či revoluční skupiny. V Egyptě se středové liberální strany stojí mezi FJP na jedné straně a revolučním hnutím na straně druhé, přičemž sekulární, liberální tábor není jednoznačně ohraničen. Najít společnou platformu se může povést pouze v situaci jednoznačného ohrožení islamisty, k čemuž zatím ani v jedné zemi nedošlo.

Další obtíží je **amalgam mezi sekulárními a liberálními stranami.** Čistě liberální tábor je v obou zemích omezený, mezi sekularisty naopak existují síly, které nejsou ani liberální, ani nutně velmi demokratické a v Egyptě např. podporují kandidáty vojska. V Tunisku obsahuje modernistický proud i extrémně sekularistické modernisty se silně konfrontačními postoji. Mezi politickými stranami mají mnohem větší šanci na ovlivnění debaty o otázkách občanských svobod středové liberální strany či hnutí, otevřené diskusím a legitimitě islamistů, jako např. post-islamisté z Wasatu, Tayyaru či kolem Aboul Foutouha v Egyptě či CPR v Tunisku.

Spíše než formální stranický liberální tábor se zformoval občanský, neformální tábor do občasných **úspěšných veřejných kampaní.** Pouze v Tunisku však tyto kampaně měly

charakter obrany liberálních hodnot přímo proti islamistům.

V Egyptě proběhlo několik kampaní liberálního tábora, zaměřených proti stannému právu (*No to military trials*), policejnímu a vojenskému násilí a manipulaci médií (*Kaziboon*) a za propuštění aktivistů (např. *Free Alaa*), uvězněných během demonstrací. Jejich cílem byla tedy obrana občanské svobody proti armádě a právě tyto kampaně neustávaly za celý rok 2011. Jedinou politickou kampaní na obranu občanských svobod, byla kampaň *Constitution First* z jara 2011. Jak již bylo zmíněno, konfrontace s armádou přehlušila politická témata. Jedinou výjimkou byly dvě demonstrace za práva žen 8. 3. 2011, a po násilných útocích policie na demonstrantky v listopadu 2011.

Během voleb se řada národních i místních občanských společností, které prováděly **předvolební vzdělávací kampaň** v lidových čtvrtích a mimo velká města. Jejich cílem však bylo zamezit nakupování hlasů zbytky starých struktur a kampaně nebyly primárně nasměrovány proti vlivu islamistických stran.

V Tunisku se liberální tábor zformoval do řady kampaní rychleji a ihned po pádu vlády M. Ghannouchiho a pokračoval v řadě akcí až do voleb. Tuniskou výhodou byl mnohem jasnější konec starého režimu a absence vojenské intervence, která umožnila politickým silám věnovat se ryze politickým otázkám dále také silné odbory, které poskytují liberálnímu (či spíše sekulárnímu) táboru organizační strukturu, a modernistický odkaz prezidenta-zakladatele Bourghuiby, který modernisty stále ještě spojuje. Další specificitou Tuniska byly salafistické demonstrace a násilné provokace, na něž liberální tábor reagoval.

Již byla 19. 2. první velkou **demonstrací za laicismus** Tuniska v hlavním městě Tunisu. Další velká vlna demonstrací se konala v říjnu. Facebooková skupina A3ta9ni (Nech mě být) zorganizovala demonstrace ve všech větších městech v Tunisku. Jediná, která přilákala tisíce, se konala v Tunisu. Dále, 3. listopadu demonstrovaly ženy v Tunisu za zachování svých práv. Demonstrace posílily po volbách a pravidelně se opakují asi každých 6 měsíců.

Druhý aspektem sekulárního aktivismu v Tunisku bylo **vytváření liberálních platform**. Po revoluci vznikla řada občanských skupin, např. Občanská iniciativa (Initiative citoyenne), které organizují demonstrace a veřejné petice na výraz podpory liberálním principům. V březnu Iniciativa zveřejnila tzv. Občanskou chartu, která v 16 bodech definuje principy demokratického zřízení, občanských práv a svobod, a sociálního a ekologického rozvoje. **Občanská charta** získala na 100 000 podpisů. Další skupiny organizovaly komunikační kampaň, např. vtipnými obřími plakáty a videi upozorňovaly na možnost obnovení diktatury jiného druhu.

Třetím aspektem liberální mobilizace byla **předvolební vzdělávací kampaň**. Řada občanských iniciativ se zapojila do vzdělávání přísedících a pozorovatelů voleb, které politické strany a volební komise vysílaly dohlížet na regulérnost volebního procesu. Jak se ukázalo v prvním porevolučním roce, Tunisko má aktivní a různorodou občanskou společnost. Mezi dříve nepolitickými občany, stejně jako mezi politizovanou levicí, existuje viditelná a aktivní vrstva, která je rozhodnutá neponechat veřejnou sféru a politiku pouze jedné straně.

Po volbách v Egyptě a v Tunisku se množí iniciativy za budoucí liberální volební platformu, jsou ovšem jen v počátečním stádiu.

c. Tunisko: obrana modernity

V Tunisku proběhlo předání moci hladce a inkluzivně. Porevoluční přechodné období vedl *Výbor pro uskutečnění cílů revoluce* typu kulatého stolu, sestavený z různých politických sil, odborů a právníků, konsensuálně a bez vměšování se armády. Nahda se na něm rovněž podílela a zavázala se respektovat základní principy demokracie, např. občanská práva a politickou rovnoprávnost žen. Po volbách Nahda vytvořila koalici se dvěma středovými stranami a přední politické posty dostali předsedové koaličních partnerů. Lidsko-právní aktivista, bývalý disident Mohsen Marzouki se stal prezidentem, levicový vůdce Ben Jaafar předsedou sněmovny a tajemník Nahdy Hamadí Džebalí z Nahdy premiérem.

Tuniské přechodné období ovládala debata o identitě tuniského tábora a obraně „výdobytků modernity“ a kontroverze kolem salafistické „agitace“. Liberálové a modernisté, na jedné straně, se aktivně organizovali na obranu platných občanských a ženských svobod, zatímco fundamentalističtí salafisté brojí za explicitní zakotvení šarí'ý do ústavy. Salafistickou agitaci doprovázela řada agresivních až násilných incidentů. Vláda Hamadího Džebalího se po určitém váhání postavila za republikánský řád a zakročila policejně. Několik desítek zatkla a nenásilnou část salafistů legalizovala. V dubnu, po demonstracích z obou stran, se konečně jasně vyslovila pro ponechání ústavních článků o roli náboženství ve stávajícím znění, tedy bez zmínky šariátských principů. Nahda tedy postupuje poměrně rozvážně, ovšem ne bez vnitřních konfliktů. V červenci se bude konat první kongres Nahdy po revoluci a výměna vedení a je otázkou, zda liberální křídlo svou pozici uhájí.

Z půl roku vlády Nahdy lze vyzdvihnout **čtyři momenty**. Zaprvé, ústavní proces, hlavní úkol dočasného parlamentu, započal bezprostředně po ustanovení vlády a zvolení prezidenta. Byla vytvořena reprezentativní ústavní komise. V dubnu 2012 Nahda prohlásila, že nebude usilovat o zanášení šariátských principů do ústavy a že ponechá stávající definici tuniského státu. Toto prohlášení bylo učiněno v době zvýšené salafistické agitace.

Reakce na aktivitu a provokace salafistů je druhým momentem vlády Nahdy. Přestože jí byla vyčítána nerozhodnost a pomalá reakce, Nahda se postavila poměrně rozhodně proti porušování právního řádu ze strany salafistů a za občanské ústavní principy, a to i s rizikem, že si tím odcizí část konzervativního voličstva. Díky salafistické agitaci se Nahda se začala, v perspektivě voleb v březnu 2123, stylizovat jako islámský střed a jako garant umírněné politiky, mezi salafistickým a sekularistickým extrémem. Tento postoj Nahdě umožní normalizovat svou konzervativní politiku. Podepírá ji ještě legalizace části salafistické scény, která samotná prospěla inkluzivitě stranického systému a vydělila „extrém“ mimo stranickou politiku. Nahda se tedy projevila jako pragmatický aktér, který je schopen postavit zájmy státu nad zájmy strany, ale také jako strana, která se učí obratně zacházet s mocí pro vlastní dlouhodobé zájmy.

Třetím, negativním, momentem je absence institucionálních reforem. Ministr vnitra, bývalý

politický vězeň Ali Larayedh, po konfrontaci se starými strukturami vyměnil část policejního vedení a váhavě započal omezené reformy. Vláda zorganizovala řadu konferencí např. o svobodě informací a tranziční spravedlnosti. Reformní úsilí však nevede tolik Nahda, jako aktivní a mediálně velmi přítomný liberální prezident Marzouki, jehož pravomoci jsou ale velmi omezené. Ovšem hlavní požadavek povstání, sociální spravedlnost a řešení nezaměstnanosti a chudoby, zůstává přirozeně nevyřešený. Kromě (částečně kontroverzně) probíhajícího ústavního procesu se tedy Nahda nesoustředila dostatečně konstruktivně a radikálně na tolik potřebné reformy institucí. Zdá se, že si připravuje prostor a nechce se poškodit nepopulárními opatřeními pro další volby v březnu 2013, kdy plánuje převzít moc na 4 roky. Čtvrtým momentem je svoboda tisku a projevu. Nominace několika šéfredaktorů státních podniků (nakladatelství, média), dvě soudní rozhodnutí proti šéfům televize a novin a detaily navrhovaného zákona o rouhání vznesly kritiku tuniských i mezinárodních organizací. Vláda Nahdy není imunní proti autoritářskému reflexu vlád předchozích.

d. Egypt: Boj o moc mezi islamisty a armádou

Po dlouhém a chaotickém volebním procesu stane i v čele Egypta bývalý disident, islamista Mohamed Mursí. Jeho vítězství symbolickým zvratem: dlouholetý nepřítel státu, člen vedení Muslimského bratrstva, přerušil tradici vojenských kádřů a jako první civilista bude vést nejdůležitější úřad v zemi. Ovšem postavení islamistických stran je v Egyptě je výrazně obtížnější, než v Tunisku.

Islamisté mají v Egyptě delší a více konfrontační historii. Egyptské Muslimské bratrstvo také prošlo největší metamorfózou: od revoluční síly po radikální opozici až k neoficiální, ale jediné organizované opozici. V roce 2005 obsadili nezávislí kandidáti z MB pětinu křesel parlamentu a obhajovali v něm mj. lidská práva proti diktatuře. Do revoluce se zapojili s určitým zpožděním a s očekáváním, že se jejich dobře fungující aparát a mobilizační síla prosadí ve volebním procesu. Očekávání se naplnila. Parlamentní volby s přehledem zvítězila FJP se 47 % hlasů. MB překonalo i rozdělení hnutí na konzervativní FJP a liberální proud, který krátce po revoluci odmítl fungovat v rigidní struktuře a založil několik menších, ale volebně neúspěšných stran. Ovšem během půl roku mezi parlamentními a prezidentskými volbami, tedy na polovině cesty k předání moci, byl **parlamentní výkon islamistů spíše nepřesvědčivý**.

Projevili se totiž hegemonicky: obsadili všechny důležité posty v parlamentu. V zásadním kroku, v ustavování ústavního výboru, se nedohodli ani s liberály, ani s tradičními islámskými institucemi jako je univerzita al-Azhar, které zastávají politiky liberální postoje, a obsadili většinu křesel výboru svými lidmi. Nereprezentativní složení ústavního výboru bylo napadeno soudem a SSS do jisté míry od svého postoje opustila. Hned dalším krokem však obavy z hegemonie prohloubila: postavila hned dva kandidáty do prezidentských voleb a porušila tak další v sérii slibů, že se nebude snažit obsadit všechny politické posty.

V parlamentu samotném potom ale islamisté nevyužili demokratické legitimacy ke konstruktivním krokům např. na poli sociální politiky. Parlament měl sice omezený akční

prostor – zákony musel parafovat SCAF, zastupující úřad prezidenta – ale islamisté se soustředili se hlavě na symbolické a moralistické otázky a tím zklamali část voličů. V Egyptě se již konala druhá vlna voleb, ve které toto zklamání bylo čitelné. Ze 47 % v parlamentních volbách klesla podpora kandidáta SSS na 25 % ve volbách prezidentských. V druhém kole se utkali s představitelem starého režimu a k jejich vítězství nakonec podstatnou mírou přispěly revoluční a liberální hlasy.

Druhou a hlavní brzdou islamistické politiky je skutečnost, že přes dokončení volebního procesu v Egyptě nedošlo k reálnému předání moci jako tomu je v Tunisku. SCAF (politické vedení armády) diktoval až do poslední chvíle jednostranně podmínky přechodu. Celé porevoluční období bylo doprovázeno protesty ze strany liberálů, stávkami a násilnými zákroky policie. Protesty dosáhly několika zásadních ústupků ze strany armády, mj. držení prezidentských voleb před tvorbou ústavy.

V momentě, kdy se již rýsovalo vítězství M. Mursího, nechaly poddajné soudy rozpustit islamisty vedený parlament pro neústavnost (SCAFem nadiktovaného) volebního zákona. SCAF potom ve v posledním momentě vydal další ústavní prohlášení, kterým si přisvojil legislativní moc a výrazně omezil pravomoci prezidenta. Měsíc po prezidentských volbách, které vyhrál kandidát FJP Mohamed Mursí, se islamisté začali postupně ujímat moci. Od 13. 8., data nařízené penze pro vůdčí generály SCAFu a posledního ústavního prohlášení, se rýsuje modus vivendi mezi islamisty a armádou, a zároveň se koncentruje moc do rukou prezidenta Mursího.

Za absence parlamentu nelze ještě hovořit o vládě islamistů. První prezidentovy kroky si zaslouží **dva komentáře**. Zaprvé, složení Mursího vlády je spíše inkluzivní a podtrhuje kontinuitu státu. Technokratická vláda neobsahuje většinu FJP ani další přední postavy FJP a dokazuje soustředění se na praktické otázky vládnutí. Jejím prvním projevem bylo dokončení ročního vyjednávání s MMF o půjčce 4mld dolarů. Jako v Tunisku se však zatím nerýsuje žádná rozsáhlá institucionální reforma a jako Tunisku se parlament i prezident jedním z prvních kroků dostaly do kritiky pro omezování svobody projevu a redakční autonomie. I zde bude jedním z aspektů kontinuity autoritářský reflex. Nebude nutně ideologický – jakákoli budoucí skupina u moci bude nejprve konsolidovat svou moc dostupnými prostředky.

e. Budoucí výzvy a politická omezení

Hlavní výzvou islamistů – jak lze soudit z jejich dosavadního jednání – je pomalá a opatrná konsolidace vlastních volebních úspěchů uvnitř struktury státu a stav ekonomiky. Obě vlády začaly jednat na poli financí a ekonomická stabilita je, v perspektivě zhoršující se či přinejmenším stagnující situace, jednoznačně jejich prioritou. Protestní hnutí sociální povahy v obou zemích pokračuje, a to v epicentrech posledních povstání, v Sidi Bouzid a v Mahalle, a hrozí opakováním větších nepokojů a pro islamisty špatnými výsledky ve volbách. Lze očekávat, že ani před budoucími volbami, plánovanými v obou zemích na konec roku 2012,

resp. první polovinu roku 2013, se situace radikálně nezlepší a vlády budou mít plnou agendu se státními financemi, inflací a zajišťování zásobování.

Tato hospodářská priorita pravděpodobně zajistí i velmi pragmatickou zahraniční politiku. Pomoc a finanční asistence ze Zálivu není zdaleka tak veliká, jak se ukazuje, aby si Egypt a Tunisko mohli dovolit zcela konfrontační zahraniční politiku, např. ve vztahu k Izraeli. Dosavadní zahraniční politika odpovídala ekonomické potřebě: jak Nahda, tak i MB, si ještě před volbami buďto dovaly zahraniční vztahy, zejména návštěvami ve Washingtonu a Londýně. Jedním z prvních aktů Mursího vlády bylo dokončení jednání s MMF o půjčce.

Kromě ekonomiky se islamistům staví do cesty ještě další brzdy. V obou zemích zůstaly poměrně netknuté staré struktury zvláště v bezpečnostních strukturách a v ekonomice a v administrativě. Ani v jedné zemi (kromě Libye) nebyla změna tak hluboká, jako ve v Československu v roce 1989 a islamistům bude trvat, než se plně prosadí ve státní administrativě. Obě strany postupují nápadně opatrně a pomalu. Pravděpodobně potřebují nejprve získat silnější, čtyřletý mandát v budoucích volbách. Teprve po příštích volbách, pokud je islamisté opět vyhrají, se začne projevovat jejich ideologický projekt, pokud nějaký vyvinou.

Volební úspěch v dalších volbách je tedy nejistý a závislý na ekonomických výsledcích a na postupu ústavních procesů a institucionální konsolidace a na malé míře politických protestů. Snad proto je právě otázka kontroly tisku mnohem důležitější, než otázky ideologické. Kromě kontroly veřejné debaty skrze ovlivňování médií se rýsuje i možnost vývoje k populismu v momentě krize. Rizika zde představuje krajní salafistická pravice, která má potenciál posouvat celé islamistické spektrum doprava, směrem ke konzervativnějšímu postoji, a také nacionalismus, který je rovněž nástrojem tzv. Starých struktur.

3. Závěr? *Demokraté par défaut?*

Z rozboru vývoje islamistických stran v Egyptě a Tunisku vyplývá, že přes velmi rozdílné historické pozadí a současný stav demokratizačního procesu dochází k paralelnímu vývoji, který potvrzuje post-ideologickou éru a otevírá možnost demokratizace.

1. Tradiční islamistické strany zaujmají buďto explicitně, nebo implicitně, postoj, který lze označit za post-islamistický. Osvojování si demokratické praxe a přijímání hodnot jako jsou pluralismus, stranická disciplína, pragmatismus a umírněnost, je ovšem výsledkem zkušeností posledního desetiletí. Vstup do svobodné politické arény vedl k upřednostňování otázek sociální spravedlnosti, rozvoje a politické svobody místo náboženských a ideologických témat, a ke koncentraci na národní problémy, spíše než pan-islamistické či palestinské. Konsolidace moci povede pravděpodobně i k autoritářským a populistickým krokům.

2. Přijímání demokracie se neděje z ideologického důvodu, ale z nutnosti. Islamistické strany ukazují silnou připravenost podílet se na politických procesech a přijímat stávající politické podmínky a restriktce. V politické situaci, kdy požadavky voličů jsou sociální a ne

ideologické, a kdy společenské problémy již nelze řešit diktátem silného státu, jsou pluralismus a participace všeobecně přijímanými nutnostmi mezi politickými stranami.

3. Přijímání demokracie neznamena liberalismus, stejně jako liberalismus neimplikuje existenci demokratického přesvědčení u řady modernistických stran. Islamisté se jeví jako demokraté silně sociálně konzervativního druhu. Jejich inspirace islámem se bude pravděpodobně projevat ne teokratickou aspirací, jako spíš silným moralizováním společenských problémů a promítání islámských hodnot právě do otázek veřejné morality, obrany rodiny, kulturní autenticity až nacionalismu. Islamismus tedy nemusí představovat velkou výzvu volební demokracii jako takové, ale jistě překážku liberalismu.

4. Střední islámský proud může brzy zahrnovat nejen bývalou ilegální opozici, ale ministry z post-islamistických stran jako (částečně) FJP, egyptský Wasat, Nahda a PJD. **Vytváří se post-islamistické sítě, které mohou ovlivňovat budoucnost islamismu produkcí ne už islamistické, ale islámské konzervativní platformy.** Pro post-islamistické strany je islám zdroj hodnot, a ne kodex norem. Vali Nasr hovoří o muslimských demokratech (Muslim Democrats) jako o ekvivalentu křesťanských demokratů (Christian Democrats).⁴ Vývoj arabského jara zatím tuto tendenci, oznámenou mimo jiné i Gunterem Seufertem a Olivierem Royem, potvrzuje. Tato tendence se může prosadit až po reálném začátku procesu transformace, na který obě země ještě čekají a procházejí obdobím konsolidace moci nově zvolených vlád.

5. Ve všech tranzičních zemích se paralelně s post-islamistickou tendencí projevuje i **silná neo-fundamentalistická tendence, která provokuje středové islamisty z pozice ortodoxního islámu k populismu.** Otázka, jak se islamistům podaří salafisty integrovat nebo je odkázat na správné místo, rozhodne, zda se politický vývoj vyhne populismu či ne. Na dynamice mezi mocí (armádou v Egyptě) a islamisty na jedné straně, a mezi islamisty a salafisty na straně druhé bude záležet, zda se islamismus vyvine pragmatickým směrem, či zda se zabředne do populistických témat, která zakrývají absenci reálných politických projektů.

Výběr bibliografie

- Al-Anání, Chalíl, Old habits die hard!, Foreign Policy 31 January 2012, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/01/31/old_habits_die_hard.
- Bahaji, Kassem, Moroccan Islamists: Integration, Confrontation, and Ordinary Muslims, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 15, No. 1 (March 2011).
- Baker, Raymond, Islam without Fear, str. 1, in: Rutherford, Bruce K., Egypt after Mubarak: Liberalism, Islam and Democracy in the Arab World, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2008.

⁴ Vali Nasr, The Rise of “Muslim Democracy”, *Journal of Democracy*, Volume 16, Number 2 April 2005.

- Benchemsi, Ahmed, Morocco: Outfoxing the Opposition, *Journal of Democracy*, January 2012.
- Brown, Jonathan, Salafis and Sufis in Egypt, *Carnegie Endowment for International Peace*, December 2011, http://carnegieendowment.org/files/salafis_sufis.pdf.
- Brown, Nathan J., Post-revolutionary Al Azhar, *Carnegie Endowment for International Peace*, September 2011, http://carnegieendowment.org/files/al_azhar.pdf.
- Brown, Nathan J., Muslim Brotherhood as helicopter partners, *Foreign Policy*, 27 May 2011, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/05/27/the_muslim_brotherhood_as_helicopter_parent.
- Brown, Nathan J., Dunne, Michele, Hamzawy, Amr, Egypt's controversial constitutional amendments, *A Textual Analysis*, *Carnegie Endowment for International Peace*, 23 March 2007, http://www.carnegieendowment.org/files/egypt_constitution_webcommentary01.pdf.
- Brown, Nathan J., Hamzawy, Amr, The Draft party platform of the Egyptian Muslim Brotherhood: Forey into Political Integration or Retreat Into Old Positions?, *Carnegie Endowment for International Peace*, No. 89 (January 2008), http://carnegieendowment.org/files/cp89_muslim_brothers_final.pdf.
- Brown, Nathan J., Jordan and its Islamic movement: the limits of Inclusion?, *Carnegie Papers*, November 2006.
- Burgat, Francois, *Islamism in the shadow of al-Qaeda*, University of Texas Press, 2008.
- Dunne, Michelle, How will the supra-constitutional principles be amended?, *Atlantic Council*, 17 November 2011, <http://www.acus.org/egyptsource/how-will-supra-constitutional-principles-be-amended>.
- El-Ghobashy, Mona, The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 37, No. 3 (August 2005).
- El Sherif, Ashraf, Egypt's New Islamists: Emboldening Reform from Within, *Carnegie Endowment for International Peace*, Sada, 12 January 2012, <http://www.carnegieendowment.org/sada/2012/01/12/egypt-s-new-islamists-emboldening-reform-from-within/8z6r>.
- Franck Frégosi, La regulation institutionnelle de l'islam en tunisie : entre audace moderniste et tutelle etatique, *Policy Paper IFRI*, Paris Mars 2005.
- Grebowski, Sarah, Jihadists' 'About-Face' Sign of a New Egypt, *MideastPosts*, 26 June 2011, <http://mideastposts.com/2011/06/26/egyptian-jihadists-in-remarkable-about-face/>.
- Haenni, Patrick, et Tammam, Husam, Tunisie: l'islamisme d'Ennahda – quand le politique s'impose sur le religieux, *Relioscope*, 28 Jan 2011.
- Hamzawy, Amr, Grebowski, Satan, From Violence to Moderation: Al-Jama'a al-Islamiya and al-Jihad, *Carnegie Endowment for International Peace*, No. 20, April 2010, <http://www.carnegieendowment.org/files/hamzawy-grebowski-EN.pdf>.
- Hasan, Ahmed, Democracy, Religion and Moral Values: A Road Map Toward Political Transformation in Egypt, *Foreign Policy Journal*, 2 July 2011, <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/07/02/democracy-religion-and-moral-values-a-road-map-toward-political-transformation-in-egypt/0/>.

- Hesová, Zora, „Arabské jaro: půl roku egyptské revoluce,“ *AMO Research paper 4/2011*, červenec 2011, AMO, <http://www.amo.cz/publikace/arabske-jaro-pul-roku-egyptske-revoluce.html>.
- Ismail, Salwa, *Rethinking Islamist Politics, Culture, State and Islamism*, I.B.Tauris 2006.
- Morsy, Ahmed, “An Independent Voice for Egypt’s al-Azhar?”, *Arab Reform Bulletin*, 13. červenec 2011, <http://carnegieendowment.org/2011/07/13/independentvoice-for-egypt-s-al-azhar/3lvx>.
- Norton, August Richard, „Thwarted Politics: The Case of Egypt’s Hizb Al-Wasat“, in: Hefner, Robert W., ed., *Remaking Muslim Politics, Pluralism, Contentation, Democratization*, Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Nouira, Asma, *Tunisia: Elections... and then what?*, Arab Reform Brief, *Arab Reform Initiative*, leden 2012.
- Ottaway, Marina, Choucair-Vizoso, Julia, ed., *Beyond the Facade – Political Reform in the Arab world*, The American University in Cairo Press, Cairo, 2008.
- Ottaway, Marina, *Egypt’s Democracy: Between the military, islamists and illiberal democrats*, Carnegie Endowment for International Peace, Sada, 3 November 2011, <http://carnegieendowment.org/2011/11/03/egypt-s-democracy-between-military-islamists-and-illiberal-democrats/6m1s>.
- Ottaway, Marina, *The Emerging Political Spectrum in Egypt*, Carnegie Endowment for International Peace, 10 October 2011, <http://carnegieendowment.org/2011/10/10/emerging-political-spectrum-in-egypt/8kqp>.
- Redissi, Hamadi, *La Nahda et ta transition Ddmocratique*, Observatoire Tunisien de la Transition Démocratique, 2011.
- Roy, Olivier, *Post-Islamic Revolution*, The European Institute, 17 February 2011, <http://www.europeaninstitute.org/February-2011/qpost-islamic-revolutionq-events-in-egypt-analyzed-by-french-expert-on-political-islam.html>.
- Rutherford, Bruce K., *Egypt after Mubarak: Liberalism, Islam and Democracy in the Arab World*, Princeton University Press, Pinceton and Oxford, 2008.
- Shahn, Emad Ed-Din, *Political Islam in Egypt*, Centre For European Policy Studies, Working Dokument 266, May2007, <http://aei.pitt.edu/11728/1/1495.pdf>.
- Soage, Ana Belén and Franganillo, J.F., *The Muslim Brotherhood in Egypt*, in: Rubin, Barry, ed., *The Muslim Brotherhood – The Organization and Policie of a Global Islamist Movement*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- Stacher, Joshua, “Post-Islamist Rumbings in Egypt: The Emergence of the Wasat Party,” *Middle East Journal* Vol. 56, No. 3 (Summer 2002).
- Tamimi, Azzam, Rachid Ghannouchi, *A Democrat within Islamism*, Oxford 2001.
- Trager, Eric, *Youth Activists Chip Away at Egyptian Muslim Brotherhood*, PolicyWatch 1828, Washington Institute for Near East Policy, 6 July 2011, <http://washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=3381>.
- Volpi, Frédéric, *The Failure of Dialogue in Algeria*, London 2003.
- Wickham Rosefsky, Carrie, *The Path to Moderation: Strategy and Learning in the Formation of Egypt’s Wasat Party*, *Comparative Politics*, Vol. 36, No. 2 (January 2004).

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Briefing Paper 5/2012

Islamistické strany Severní Afriky u moci: kontext vládnutí a první bilance

–
Září 2012

- Wright, Robin , Islam and Liberal Democracy. Two Vision sof Reformation. Journal of Democracy 7, Issue 2, 1996.
- Zeghal, Malika, „What Were the Ulama Doing in Tahrir Square? Al-Azhar and the Narrative of Resistance to Oppression“, The Martin Marty Center for the Advanced Studies of Religion, The University of Chicago, 17. únor 2011, http://divinity.uchicago.edu/martycenter/publications/sightings/archive_2011/0217.shtml
- Zubaida, Sami, The „Arab spring“ in historical perspective, OpenDemocracy, 21 October 2011, <http://www.opendemocracy.net/sami-zubaida/arab-spring-in-historical-perspective>.

ASOCIACE PRO MEZINÁRODNÍ OTÁZKY

Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) je nevládní organizace založená za účelem výzkumu a vzdělávání v oblasti mezinárodních vztahů. Základním posláním AMO je přispívat k hlubšímu porozumění mezinárodnímu dění. Díky svým aktivitám a patnáctileté historii je AMO vnímána jako přední nezávislý zahraničněpolitický think-tank v České republice.

K DOSAŽENÍ SVÝCH CÍLŮ ASOCIACE:

- formuluje a vydává studie a analýzy;
- pořádá mezinárodní konference, expertní semináře, kulaté stoly, veřejné diskuse;
- organizuje vzdělávací projekty;
- prezentuje kritické názory a komentáře k aktuálnímu dění pro domácí a zahraniční média;
- vytváří příznivější podmínky pro růst nové generace expertů;
- podporuje zájem o disciplínu mezinárodních vztahů mezi širokou veřejností;
- spolupracuje s řadou dalších domácích i zahraničních institucí.

VÝZKUMNÉ CENTRUM

Výzkumné centrum AMO bylo založeno v říjnu 2003 jako jeden z hlavních pilířů činnosti Asociace zaměřený na výzkum, analýzu a popularizaci výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů a zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky. Náplní činnosti Centra je přispívat k identifikaci a analýze problémů důležitých pro zahraniční politiku ČR a její postavení v současném světě. Centrum poskytuje nezávislé analýzy, vytváří prostor pro odbornou i veřejnou diskusi o problémech mezinárodní politiky a navrhuje jejich možná řešení. Činnost Centra lze rozdělit do dvou základních, vzájemně provázaných oblastí: výzkumu a expertní analýzy na straně jedné a zprostředkování politického a odborného dialogu na straně druhé. Všechny doposud publikované publikace naleznete na [stránkách AMO](#). Kratší komentáře a vyjádření analytiků a dalších spolupracovníků k současným událostem naleznete na [blogu AMO](#).

Bud'te v obraze a sledujte nás i zde!

